

ECONOMISCHE EN SOCIALE GESCHIEDENIS VOOR DE EENENTWINTIGSTE EEUW

Onder de weidse titel 'Economische en sociale geschiedenis voor de eenentwintigste eeuw' organiseerden het IISG en het N.W. Posthumus Instituut in juni 2007 een discussiebijeenkomst om (misschien vooral jongere) historici uit te dagen hun gedachten te formuleren over de richting die het vak op dient te gaan – of feitelijk opgaat. De uitnodiging om hier een bijdrage aan te leveren, vervolgde: 'Ligt de toekomst in een nauwere samenwerking met de sociale wetenschappen, in meer theorievorming, het gebruik van kwantitatieve bronnen en analysemethoden zodat we eindelijk een 'echte' wetenschap worden? Of moeten we pakkende historische verhalen gaan vertellen, en het brede publiek aanboren dat daarop zit te wachten? Welke richting moet het inhoudelijk opgaan: moeten we inspelen op de grote maatschappelijke vragen van dit moment, of juist onze kracht zoeken in de 'historische sensatie', het (fundamenteel) anderszijn van het verleden? Moeten we de kracht in het 'isolement' van een ijzersterke internationale reputatie zoeken of juist nauwer samenwerken met historici van politiek en cultuur? Vraagt de ecologische crisis waarin de wereld zich bevindt geen systematische historische reflectie, en welke bijdragen kunnen we niet leveren aan het inzicht in de oorzaken van rijk en arm in de wereldeconomie? Gaan we wereldgeschiedenis schrijven – of zelfs *big history* van oerknal tot heden –, of moeten we onze kracht zoeken in het microniveau, want misschien vertelt één verhaal veel meer dan alle grafieken en tabellen bij elkaar? En hoe zit het met het gender-perspectief?'

De vraag welke kant de geschiedbeoefening uit dient te gaan, stond tijdens de bijeenkomst dus centraal. Een concrete aanleiding om deze bijeenkomst in 2007 te organiseren was er niet, maar op de achtergrond speelde een discussie mee over 'generaties' in de geschiedbeoefening: wie zullen de komende tijd de *babyboomers* (de generatie geboren tussen ongeveer 1945 en 1960) die de afgelopen decennia het vak gedomineerd hebben, gaan opvolgen? Een drietal vertegenwoordigers van deze generatie had in 1988 een pamflet over 'De Nederlandse geschiedenis als afwijking van het algemeen menselijk patroon' het licht doen zien, waarmee tot op zekere hoogte een route was uitgestippeld voor de ontwikkeling van het vak in de afgelopen decennia (zie onder meer de bijdrage van Marjolein 't Hart aan dit discus-

siedossier).¹ De vraag drong zich nu op: hoe nu verder, en misschien nog belangrijker: wie zal de lantaarn overnemen van de *baby-boomers*?

De uitnodiging lokte een zestal reacties uit van auteurs die een bijdrage wilden leveren aan deze discussie. Twee daarvan werden door een jury bestaand uit Peter Boomgaard, Wantje Fritschy, Jan Lucassen, Maarten Prak en ondergetekende uitgenodigd. Men treft ze in dit dossier aan als de bijdragen van Jeroen Touwen en van Ewout Frankema en Jan-Pieter Smits. Als commentatoren op de door hen ingenomen stellingen traden op Marjolein 't Hart en Jan Willem Drukker – de laatste onder meer omdat zijn geschiedenis van de *New Economic History* (NEH) als een revolutie die in zijn eigen staart heeft gebeten (of nog bijt) een bron van inspiratie voor de verschillende bijdragen was geweest. Uiteindelijk werd de bijdrage van Ewout Frankema en Jan-Pieter Smits als beste uitverkoren, onder meer omdat deze de weg opende richting de analyse van de rol van instituties in economische ontwikkeling en koos voor een verdere uitwerking van het programma van de *global economic history*, wat door de jury positief werd gewaardeerd.

Zo zijn, kort samengevat, de feiten die geleid hebben tot dit dossier over de toekomst van het vak. Is er, door deze discussie, meer helderheid gekomen over de richting die de economische en sociale geschiedenis uitgaat of uit zou moeten gaan? Er is in alle bijdragen – ondanks de soms wat pessimistische toon die inherent lijkt aan dit soort bespiegelingen – positieve waardering voor de sterke groei-in-de-diepte en de internationalisering die het vak de afgelopen decennia heeft doorgemaakt. De kritiek richt zich op twee onderdelen: de opmars van de econometrie, die door de auteurs als gezichtsvernauwend wordt gezien. Wat niet kwantitatief te meten is, en dan nog eens als variabele in een model geschat kan worden, zou in het debat en de analyse geen rol meer spelen. Frankema en Smits zijn ook nogal kritisch over de toenemende invloed van het institutionele verklaringsmodel en suggereren dat de *black box* van de instituties geopend moet worden door aandacht te besteden aan sociaal-culturele factoren. Of beide punten van kritiek consistent met elkaar zijn, is niet helemaal duidelijk. Door de opgang die de *New Institutional Economics* (NIE) van North c.s. gemaakt heeft – wat in de jaren vijftig en zestig veelal nog een tamelijk steriel verhaal was over macro-economische variabelen en groeiboekhoudingen – is in de afgelopen decennia uitgewaaierd tot een veel bredere kijk op de determinanten en oorzaken van

1. K. Davids, J. Lucassen en J.L. van Zanden, *De Nederlandse geschiedenis als afwijking van het algemeen menselijk patroon* (Amsterdam 1988). Deze voorgeschiedenis verklaart misschien ook waarom er vanuit de Zuidelijke Nederlanden geen inzendingen zijn binnengekomen, hoewel onder meer via het Posthumus Instituut de uitnodiging ook daar verspreid is. Even opvallend was het vrijwel ontbreken van inzendingen op het terrein van de sociale geschiedenis.

economische ontwikkeling.² Juist de sterk groeiende aandacht voor instituties heeft het mogelijk gemaakt om allerlei factoren aan boord te nemen in het economisch-historisch verhaal die in de discussies in het verleden nogal eens verwaarloosd werden: de rol van de politiek bijvoorbeeld, van de manier waarop die tot stand komt en de belangenconflicten die daaraan ten grondslag liggen, tot de gevolgen van politieke besluiten, of, breder nog, instituties als gilden, vakbonden, markten, waterschappen, tot zelfs ‘zachte’ waarden als burgerschap, vergadercultuur, of de invloed van het recht. Waar de analyse zich in het verleden vaak beperkte tot de *proximate causes* van groei, wordt via de ‘achterdeur’ van de instituties nu steeds meer ingegaan op achterliggende oorzaken, waardoor zelfs de factor cultuur – zie het boek van David Landes over de ‘Wealth and Poverty of Nations’³ – steeds meer aandacht is gaan krijgen. Of, om een ander voorbeeld te geven, economisch-historici zoals Joel Mokyr debatteren nu over de invloed van de Verlichting op het ontstaan van de Industriële Revolutie.⁴ Het enige taboe dat op dit punt nog lijkt te resteren, betreft de rol van religie – we zijn wat dat betreft haast weer terug bij de onderzoeksagenda van Max Weber uit het begin van de twintigste eeuw.

Mede door deze verbreding is er nu mijns inziens eerder sprake van methodologisch pluralisme in plaats van een eenzijdige dominantie door de econometrie. Het zeer invloedrijke werk van Douglass North toont bijvoorbeeld aan dat de ouderwetse retoriek vermoedelijk nog minstens zo belangrijk is als kwantitatieve methoden en technieken, terwijl daarnaast een nieuwe benadering als de spelanalyse een rol is gaan spelen (vergelijk het recente werk van Avner Greif). Het zal duidelijk zijn dat wat dat betreft mijn waardering voor de betekenis van de *New Institutional Economics* een geheel andere is dan die van Drukker, die er alleen maar een nieuwe versie van het ‘neoklassieke’ model in ziet, dat even lastig is uit te leggen aan de andere historici als zijn voorganger (zie zijn bijdrage aan dit dossier). Ik ervaar dat heel anders: juist de *NIH* heeft het mogelijk gemaakt bruggen te bouwen naar de sociaal-politieke geschiedenis en de mentaliteitsgeschiedenis, zoals bijvoorbeeld onderzoek over staatsvorming en burgerschap laat zien, en naar andere disciplines in de sociale wetenschappen (denk bijvoorbeeld aan het werk in de Tilly-school dat door onderzoekers als ’t Hart en Prak hier te lande is uitgevoerd).⁵

2. Vgl. C. Douglass, *Structure and change in economic history* (New York 1981).

3. David Landes, *The Wealth and Poverty of Nations: why are some so rich and others so poor?* (New York 1998).

4. Joel Mokyr, *The gifts of Athena. Historical origins of the knowledge society* (Princeton 2002).

5. In het bijzonder het onderzoek naar staatsvorming, vgl. C. Tilly, *Coercion, capital, and European states, AD 990-1990* (Cambridge (Mass.) 1990); M.C. ’t Hart, *The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch revolt* (Manchester 1993); M. Prak, ‘Identité

Het is niet de bedoeling van deze korte inleiding op dit dossier om een echte bijdrage aan deze discussies te leveren, maar ik kan het natuurlijk niet laten enkele punten te noemen die me aan het hart gaan. De wending naar de instituties en naar de ‘zachte waarden’ moet mijns inziens niet betekenen dat we een van de belangrijkste voorwaarden van het (relatieve) succes van de economische en sociale geschiedenis moeten verwaarlozen, namelijk het kwantitatieve onderzoek. Het grote voordeel van dit type onderzoek is dat het een cumulatieve kennisvermeerdering mogelijk maakt. Waar we eens in het duister tasten over bijvoorbeeld de economische ontwikkeling van Nederland in de negentiende eeuw, is er nu een stevige basis gelegd (die natuurlijk op den duur kritisch bekeken en verbeterd zal worden) voor gedegen analyses ervan. Daar kan ander onderzoek – naar bijvoorbeeld de economische ontwikkeling van de Republiek, of vergelijkend onderzoek naar economische trends in België, Engeland of Indonesië, of onderzoek naar de interacties tussen conjunctuur en stakingen – weer op voortbouwen. Dit is natuurlijk een willekeurig gekozen voorbeeld, dat even goed vervangen zou kunnen worden door de geschiedenis van gilden, of van lonen en prijzen, of van overheidsfinanciën of kapitaalmarkten. Dat we als discipline – nationaal en internationaal – dit soort databestanden kunnen aanleggen en uitbouwen is een enorm voordeel. We kunnen mijns inziens daarmee echt aantonen dat we daardoor het verleden steeds betere leren doorgronden (om het maar eens naïef-positivistisch te verwoorden). Het internet heeft bovendien veel nieuwe mogelijkheden gecreëerd om databestanden door groepen onderzoekers te laten opbouwen en met elkaar te delen. Er zijn nieuwe vormen van samenwerking ontstaan, zoals de ‘hubs’ en de ‘collaboratories’, die het in principe mogelijk maken om internationaal-comparatieve, zelfs wereldomspannende bestanden op te bouwen en te analyseren. In zekere zin zijn we als discipline bezig nieuwe *rules of the game* te formuleren om onze wetenschapsbeoefening aan te passen aan de nieuwe technologische mogelijkheden en de ‘eisen van de tijd’.⁶

Betekent dit dat we verder moeten verwetenschappelijken en discussies over Nederlandse (of Vlaamse) identiteit en geschiedenis links moeten laten liggen omdat onze inspiratie steeds meer ‘wereldomvattend’ is? Het is opvallend dat economisch- en sociaal-historici vrijwel afwezig zijn geweest in het recente debat over de canon van de Nederlandse geschiedenis. Het oorspronkelijke vlugschrift van Davids, Lucassen en ondergetekende uit 1988, waarin

urbaine, identités sociales: les bourgeois de Bois-le-Duc au XVIIIe siècle’, *Annales ESC* 48 (1993) 907-933.

6. Het IISG is begonnen met de constructie van een aantal datahubs, zoals die over lonen en prijzen (www.iisg.nl/hpw). Voor reflectie op deze ontwikkelingen zie Tine de Moor en Jan Luiten van Zanden, Do ut Des (te publiceren in *Historical Methods*), op <http://www.iisg.nl/publications/do-ut-des.pdf>

gepleit werd voor het in een internationaal-comparatief perspectief plaatsen van de Nederlandse geschiedenis, zou natuurlijk een goed uitgangspunt zijn geweest van een verdere discussie over de canon en identiteit, maar klaarblijkelijk heeft niemand zich daartoe geroepen gevoeld. Ik vraag me af of dat verstandig is (geweest); de canon-discussie heeft misschien daardoor een meer abstracte dimensie gemist: moeten we niet zaken als overlegcultuur, poldermodel, burgerschap, tolerantie of bepaalde gender-relaties (voortkomend of samenhangend met het Europees huwelijkspatroon) evenzeer rekenen tot deze canon? Zelfs op plaatsen waar dat voor de hand lag – bijvoorbeeld bij het kader over Erasmus zouden toch gedachten over tolerantie op zijn plaats zijn geweest – werd de brug naar deze veel meer fundamentele ‘Nederlandse’ instituties (waarden en normen zo men wil) niet gelegd. Dat is jammer, want het zou goed zijn als deze discussie iets minder ging over de vraag of Bonifatius dan wel Gutenberg ‘erin’ hoort, en meer over de fundamentele instituties die kenmerkend zijn voor het Nederlandse ontwikkelingspad. Dit is een discussie waaraan juist economisch- en sociaal-historici een actieve bijdrage zouden moeten kunnen leveren, misschien zelfs als de concrete aanleiding ervan ons niet zint. Wie gaat er voor zorgen dat onze visie op het Nederlandse verleden een plekje zal krijgen in het nationaal museum?

Betekent dit dat ik zou willen pleiten voor een terugkeer naar de op nationale leest geschoeide geschiedschrijving? Natuurlijk niet. Ik denk alleen dat we kansen gemist hebben om onze expertise aan de mens te brengen, op een moment dat daar vraag naar bestond. Maar tegelijkertijd moeten we natuurlijk doorgaan met de ambities rond (als ik het in IISG-termen mag vertalen) *global labour history* en *global economic history*, ambities die overigens niet op gespannen voet hoeven te staan met het leveren van bijdragen aan dit type nationale discussies. We hebben – de bijdragen aan dit discussiedossier lijken het daarover eens te zijn – de afgelopen decennia erg geprofiteerd van de verwetenschappelijking van de geschiedschrijving en de toenemende contacten met de aanpalende sociale wetenschappen. Of we daarmee Braudel’s ambitie dat de economische geschiedenis de koepel aller sociale wetenschappen zal moeten zijn, kunnen waarmaken (zoals Jeroen Touwen het in zijn bijdrage schetst), is natuurlijk zeer de vraag, maar als ambitie is er niets mis mee. In de economie is het afgelopen decennium het denken over de *unified growth theory* op gang gekomen. Het gaat om de theorie die niet alleen economische expansie verklaart, maar ook de Malthusiaanse fase daarvoor, alsmede de vraag beantwoordt waarom stagnatie voor (zeg) 1800 kon omslaan in expansie na de Industriële Revolutie.⁷ Dit streven naar een geïntegreerde groeitheorie is natuurlijk mede geïnspireerd door de natuurwetenschappen, waar het

7. Vgl. Oded Galor, ‘From stagnation to growth: unified growth theory,’ in: Ph. Aghion en S. Durlauf (eds.), *Handbook of economic growth* (Amsterdam 2005).

zoeken naar de *unified theory of everything* al van oudere datum is, en zich op meer resultaten kan beroepen – al is de heilige graal nog niet gevonden. Misschien moeten we voor de sociale wetenschappen een vergelijkbare ambitie formuleren, waarin het niet alleen gaat om de verklaring van de transities in de economie (van stagnatie naar groei naar een nieuw evenwicht in de toekomst?), maar ook de demografische transities (van langzame bevolkingsgroei naar explosie naar stabilisatie) en misschien wel de relaties met de ecologie (van zekere stabiliteit via *something new under the sun* naar een nieuw evenwicht ergens in de toekomst?) in de theorievorming betrokken worden.⁸ Op die manier, door dit op de agenda te zetten, zou de economische en sociale geschiedenis Braudel's idee waar kunnen maken.

Over de auteur

Jan Luiten van Zanden (1955) is senior onderzoeker bij het IISG en hoogleeraar economische geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Hij publiceerde over de economische geschiedenis van West-Europa vanaf de Middeleeuwen, recentelijk onder meer *A History of Royal Dutch Shell* (4 delen, samen met Joost Jonker, Keetie Sluyterman en Stephen Howarth) en *Vrouwen en de geboorte van het kapitalisme in West-Europa* (samen met Tine de Moor). In 2003 ontving hij de Spinoza-premie van nwo. Zie verder zijn website op <http://www.iisg.nl/staff/jvz.php>.

E-mail: jvz@iisg.nl

8. Vgl. John R. McNeill, *Something new under the sun: an environmental history of the twentieth century world* (New York 2000).